

Mahepõllumajanduslik lamba- ja kitsekasvatus

Sissejuhatus

Mahepõllumajanduslikus loomakasvatuses lähtutakse eelkõige loomade heaolust. Loom ei ole mitte pelgalt tootmisvahend, vaid elusolend, kelle loomulikke vajadusi tuleb arvestada. Loomad peavad saama võimalikult loomuomast kaituda ja süüa neile sobivat sööta. Vajaminev sööt kasvatatakse peamiselt ettevõttes kohapeal, mis tähendab, et loomade arv peab olema kooskõlas põllumajandusmaa suurusega. Sööda tootmisel ei kasutata sünteetilisi mineraalväetisi ega pestitsiide.

Looma- ja taimekasvatus on mahepõllumajandusettevõttes ühe ja sama tootmistsükli osad. Taimikasvatus toodab loomadele sööta, mille loomakasvatus väärindab orgaaniliseks väetiseks põldudele, suurendades mulla viljakust ja parandades mulla struktuuri. Külvikorras aga aitavad rohumaad umbrohtumust kontrolli all hoida. Taimikasvatuse edukusest sõltuvad otseselt loomade tervis, juurdekasv ja toodang. Lisaks peab tootja hoidma korras sõnnikumajanduse. Taimetoitained tuleb oma ettevõttes ringluses hoida.

Tava- ja mahepõllumajanduslik lamba- ja kitsekasvatus Eestis

Eestis on tuhandeid hektareid kasutamata, võsastuvaid rohumaid, kus saaks lambaid kasvatada. Ka keskonnakaitse ja maastikuhoolduse seisukohalt on lammas oluline põllumajandusloom. Karjatamisega hoitakse korras poollooduslikke kooslusi (nt loopealsed, puiskarjamaad) ning säilitatakse nende väärtus. Piirkondadesse, kus põllumajandustootmise suundade valik on piiratud (nt saared, rannaäärsed alad, kuppelmaastikud), sobib lambakasvatus väga hästi. Samamoodi nagu lambad, on heaks maastikuhooldajaks ka kitsed. Kitsekasvatus on meil küll vähem levinud, samuti on kitsepiimast ja -lihast tooted siinsele tarbijale võõramad. Ometi väärivad edendamist ka kitsekasvatus, eriti mahepõllumajanduses. Statistikaameti andmetel peeti Eestis 2003. aastal 45 000 lammast ja 4000 kitse. Keskmine Eesti lambakari on väike, umbes

10 utte. Suuremates karjades peetakse üle talve 150-400 põhikarja utte. Kitsekarjades on keskmiselt alla 10 looma.

Eestis võiks kasvatada umbes 200 000 lammast, siis oleks lambaliha poodides iga päev saada ja võsa ei võtaks maastikes võimust.

Mahepõllumajanduslikult peetavate lammaste arv suurenes 2004. aastal võrreldes

Üleminek mahepõllumajanduslikule lamba- ja kitsekasvatusele

Mahetootmise alustamiseks tuleb esitada tunnustamise taotlus Taime- toodangu Inspektsiooni kohalikule büroole. Sellega algab üleminekuaeg, mil tuleb täita mahepõllumajanduse nõudeid, kuid oma toodangut mahedana veel müüa ei saa. Küll aga võib sel perioodil juba taotleda mahepõllumajandusliku tootmise hektaritoetust.

Mahepõllumajandusliku lamba- ja kitsekasvatusega alustamise eeltingimus on mahepõllumajandusliku taimekasvatuse viljelemine või sellega samaaegne alustamine. Kui üleminek mahelamba- ja kitsekasvatusele algab koos üleminekuga mahetaimekasvatusele, siis saab liha või piima mahesaadusena müüa kahe aasta pärast. Kui üleminekut mahelamba- või kitsekasvatusele alustatakse ettevõttes, kus taimekasvatus on üleminekuaja (2 aastat) juba läbinud, tuleb selleks, et liha või piima saaks mahedana müüa, pidada lambaid või kitsi mahepõllumajanduse nõuete järgi vähemalt kuus kuud.

Üleminek mahepõllumajandusele pole lamba- ja kitsekasvatuses kuigi keeruline, sest tavameetodid Eestis mahepõllumajanduslikest meetoditest väga palju ei erine. Mahepõllumajanduslikus loomakasvatuses soovitatakse kasvatada eelkõige kohalikke ja põlistõuge, sest need on vastupidavamad haigustele ja enam kohanenud kohalike kliimaatiliste tingimustega. Vastupidavuse tagamiseks on tootmiskarjades sobiv kasutada ristandeid.

Eesti seadused nõuavad lammaste ja kitsede märgistamist ning emapoolse põlvnemise üle arvestuse pidamist ka tootmiskarjades, kus lambaid peetakse ainult liha või villa, kitsi piima pärast. Talled märgistatakse 20 päeva jooksul pärast sündimist plastmärkidega ja võetakse arvele PRIA loomade registris. Infot loomade märgistamise kohta saab PRIA-st. Kõrvamärgiseid saab tellida Jõudluskontrollikeskusest.

Kui kavas on hakata kasvatama tõulambaid, siis on soovitatav pöörduda Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Seltsi poole, mille kaudu on võimalik osta loomi ja saada ka põlvnemistunnistusi. Kitsekasvatatel on keerulisem, sest tõuloomadega karjad kasvatavad põhiliselt ainult oma karjale täiendust. Tõulooma hind ei sõltu praegu sellest, kas tegu on mahe- või tavaloomaga.

laudas pidada, kuid see aeg ei tohi ületada 1/5 nende elueast. Talvine väljalutusala, kui see on suhteliselt väike (tabel 1), võiks olla kõva pinnakattega, et saaks sõnikut kokku koguda ning reostumist ära hoida. Kui pinnakate ei ole kõva, ei tohi jalutusala kevadel soojade ilmade saabudes enam kasutada, sest pinnas on parasiitidega saastatud ning talled võivad kergesti nakatuda. Taimkattega jalutusala puhul võiks aastasele kasutusele järgneda ühe kuni kahe aasta pikkune taimestiku taastumist ja parasiitidest puhastumist võimaldav puhkeperiood.

Laudas peavad emasloomad saama poegida karjast eraldatud kohas. Enamasti on

aga mahelammastel tänu suuremale liikumisvabadusele ja loomupärasemale söödale tervis hea ning poegimisraskusi esineb harva. Üldiselt pole soovitatav poegimisele vahele segada. Loomad, kes sellega korduvalt ise hakkama ei saa, on mõistlik karjast välja praakida. Suurem on poegimisraskuste oht puhtatõuliste lihalammaste puhul. Seda vähendab esimese tiinestumise nihutamine hilisemaks, paaritades nooruted teisel eluaastal.

Kui lambaid peetakse väljas ka talvel ning nad poegivad õues, võib vastsündinuid ohustada alajahtumine. Sellega kaasneb tallede hukkumine või suur lisakulu nende ülessoojendamiseks ning elule turgutamiseks.

Tervis

Loomade tervishoid põhineb ennetusel õige pidamise ja söötmisega. Veterinaarravimeid haiguste ennetamiseks kasutada ei ole lubatud. Põhjustatud vajadusel võib loomi vaksineerida.

Haigestunud loomade raviks on ka mahe-tootmises lubatud kasutada tavapäraseid keemiliselt sünteesisitud veterinaarravimeid või antibiootikume. Sel juhul aga rakendub ravimile ettenähtud keeluaeg kahekordselt, kui keeluaega pole määratud, on see 48 tundi. Kui loomale tehakse aasta jooksul rohkem kui 3 sellist ravikuuri, või kui looma tootlik eluiga on alla 1 aasta, siis 1 ravikuur, ei tohi ravitud loomi või nendelt pärit saadusi mahepõllumajandusele viitavalt märgistada. (Ravikuuri alla ei loeta riiklike programmide raames läbiviidavaid veterinaartoiminguid, vaksineerimisi ja parasiiditõrjet.) Võimalik on nende loomadega alustada uut üleminekuaega.

Lambad ja kitsed on väga tundlikud para-

siitide suhtes. Parasiidiprobleeme tuleb ennetada sobivate pidamistingimustega, sest profülaktiline tõrje veterinaarravimitega ei ole lubatud. Nakkuse ennetamise põhireegel: mitte üle karjatada. Soovitatav on alla 10 lamba hektari kohta. Väga tähtis on luua korralik püsikarjamaade majandamise süsteem, kus talvesööda varumine ja karjatamine vahelduksid, nii et parasiitide paljunemistsüklid katkeksid. Näiteks võiksid esimesed kevadised karjamaad taas karjamaadena kasutuses olla alles järgmise karjatamisperioodi teisel poolel ja vahepeal kasutataks neid vaid heinamaadena. Samuti on tõhus uuendada kultuurkarjamaid teravilja kasvatamisega. Kui on kahtlus, et parasiite ennetavad abinõud pole olnud piisavad, tuleb koguda roojaproovid ja saata need analüüsiks veterinaarlaborisse. Kui analüüsid kinnitavad nakatumist parasiitidega, tohib ja tuleb loomi ravida. Probleemiks võib olla ka valgelihostõbi.

Tabel 2. Põhiliste söötade kuivaine sisaldus *Allikas: Oll, Ü. 1995; Sikk, V. 1998*

Söödaliik	Kasvufaas	Kuivaine %	Söödaliik	Kasvufaas	Kuivaine %	Lühendid:
Karjamaasööt (kõrrelisterohke)	1. KR	18	Haljassööt (punane istik)	ÕPMA	15	KR - karjata- misring
	2. KR	20		ÕA	19	LA - loomise alguses
	3. KR	22		TÕ	23	LL - loomise lõpul
	4. KR	23		Ä	16	ÕPMA - õiepun- gade moo- dustamise alguses
Haljassööt (kultuurniidult)	LA	17,5	Haljassööt (timut)	LA	21	ÕA - õitsemise alguses
	LL	24		LL	25,5	TÕ - täisõites
	TÕ	28		TÕ	30	Ä - ädal
	Ä	22		Ä	22,5	
Haljassööt (ristikurohke, 75% ristik)	LA	17	Haljassööt (kõrrelisterohke, 25% ristik)	LA	19,5	
	LL	21		LL	24	
	TÕ	25		TÕ	28	
	Ä	17,5		Ä	21	
Haljassööt (ristiku-kõrreliste segu, 50% ristik)	LA	18	Silo (kultuurniidult)	LA	18	
	LL	22,5		LL	25	
	TÕ	26,5		TÕ	29	
	Ä	19		Ä	23	
Haljassööt (sega- tis ja segavili, 50% kaunvili)	LA	16	Silo (ristiku-kõrreliste segu, 50% ristik)	LA	18	
	LL	18		LL	23	
	TÕ	25		TÕ	27	
				Ä	19	
Haljassööt (sega- tis ja segavili, 25% kaunvili)	LA	16	Silo (kõrrelisterohke, 25% ristik)	LL	24	
	LL	19		TÕ	28	
	TÕ	27				
Haljassööt (söödahernes)	ÕA	16	Silo (timut)	LL	25	
				TÕ	29	
Haljassööt (kaer)	LA	16	Silo (segatis ja segavili)	LL	20	
	LL	20		TÕ	23	

Utteledele ei ole enne poegimist soovitatav teravilja sööta. Sellega ennetatakse poegimiskasvatuse (suured looted) ja vähendatakse valgeliha sisaldust. Kui loomad saavad lõpptaime ajal põhisööta, stimuleerib see nende ainevahetust, sest põhisöödast ei ole toitained nii kergesti kättesaadavad kui teraviljast.

Taljed peavad saama naturaalselt piima vähemalt 45 päeva. Pärast võõrutamist lastakse nad heale parasiitidest puhtale karjamaale, kus eelmisel aastal sama liiki loomi ei karjatatud. Sobiv on näiteks rohumaad, kust on tehtud esimene niide heinaks või siloks.

Ekslik on arvamus, et lambad on nii vähenõudlikud, et nende söötmisele ja sööda kvaliteedile ei pea tähelepanu pöörama. Kui söödaratsioon on mahult piisav, siis on kari rahulik, ei tervita lauta astujat valju massilise määgimisega ega trügi karjast välja. Poegimisperioodil ja talledega uttede puhul tuleb määgimist rohkem ette – ka täis kõhu puhul, sest uted kontrollivad talleda lähedalolekut ja talled otsivad ema. Karjast väljatrügitumist võib sagedamini ette tulla sügisel, kui loomi haarab sügisene rahutus, aga enamasti ei lahku nad ka siis küllaldast toitu pakkuvast alalt.

Loomade sissetoomine ettevõttesse

Kui vähegi võimalik, tuleks eelistada oma ettevõttes üles kasvatatud loomi (v.a isasloomad tõuparanduseks ning veresuguluse vältimiseks). Uute loomade sissetoomisega lõhutakse karja senist hierarhiat ning on oht kaasa saada haigusi, eriti kui loomi ostetakse mitmest kohast. Kui siiski on vaja loomi sisse osta, tuleks neid alguses ülejäänud karjast eraldi hoida ja võtta roojaproovid parasiitide ja vereproovid (täiskasvanud loomadel) nakushaiguste kontrolliks. Eelõeldu on soovitusena kehtiv ka maheloomade puhul. Muidu maheloomade sisseostul piiranguid pole. Kui mahelambaid või -kitsi ei ole saada, võib Taimetoodangu Inspektsiooni nõusolekul osta loomi ka mittemahepõllumajanduslikest karjadest:

- karja täiendamiseks või uuendamiseks paaritusealisi emasloomi 20% senisest karja täiskasvanud loomade arvust aastas; kui ettevõttes on alla viie lamba või kitse, siis ühe looma aastas;
- ettevõtte olulisel laiendamisel, tõu vahetamisel või uue loomakasvatusharu kavandamisel võib paaritusealisi emasloomi sisse tuua kuni 40% ettevõtte senistest lammaste või kitsede arvust;
- kui kari on vähenenud loomataudi, loodusõnnetuse või muu tootja tahtest sõltumatu asjaolu tõttu, võib tavaloomi sisse tuua karja taastamiseks täies ulatuses.

Tõuaretuse eesmärgil mittemahepõllumajanduslikust karjast isaslooma toomiseks luba küsima ei pea.

Kui loomad ostetakse tõukarjast, on soovitatav lasta neid tõuaretusspetsialisti poolt hinnata. Et tõuloom on kallis, siis on ost-

jal täielik õigus uurida iga looma tausta: millal sündis, kes on isa, kes ema, kui rasked või vanad nad on, võib üle vaadata vennad-õed jne. Võib juhtuda, et tõulooma pähe pakutakse looma, kes seda mitte ei ole.

Jäära valides on oluline rääkida müüjale ka oma karjast, kust on varem jäärasid toodud ning millisest farmist on ostetud. Eestimaa on nii väike, et Võru- ja Saaremaa lambad võivad üksteisega väga lähedalt sugulased olla.

Ostja eesmärk on saada terved loomad. Jälgida tuleks, et loomad on puhtad, heas toitumuses, rahulikud, võiks vaadata hammaste ja sõrgade seisundit. Tuleks ka uurida, kas Maedi-Visna analüüsid on tehtud. Kui pole, võib lasta need ise teha. Haiguse esinemist saab kontrollida vaid täiskasvanud loomadel. Alates 2005.a peavad aretus- ja tõukarjade tõujäärad olema geneetiliselt uuritud skreipile.

Turustamine

Kuigi lambaliha vastu on tarbijatel suur huvi, on seda poelettidelt harva leida. Selle peamiseks põhjuseks on ilmselt lihakombinaatide vähene huvi lammaste tapmise vastu, sest lammaste arv Eestis ei ole piisav suure kombinadi vajaduste aastaringseks katmiseks.

Veel üheksakümnendatel aastatel söödi Eestis lambaliha inimese kohta aastas mitu korda rohkem kui praegu, seega on kasvuruumi piisavalt. Majanduslikult ongi tulusam just liha müük. Nahkadest ja villast saab lambakasvataja rohkem tulu siis, kui ta korraldab ise nende töötlemise ja pakub müügiks valmistooteid.

Maheliha ja -lihatoodete turule toomiseks loodi 2003. aastal TÜ Eesti Maheliha, kes asus otsima võimalikke maheliha töotlejaid ja turustuskanaleid. 2003. aasta suvel tunnustati mahenõuetele vastavaks esimene lihatöötaja AS Saaremaa Liha- ja Pii- matööstus.

Eestis pole ühtegi ettevõtet, kellel oleks

tunnustatud mahekitsepiima töötlemine. Ka siin on arengupotentsiaal olemas, sest tarbijatel huvi on.

Õigusaktid

Mahepõllumajandust reguleerivad Euroopa Liidu mahepõllumajanduse määrus 2092/91 ja sellega seonduvad õigusaktid ning Eesti Mahepõllumajanduse seadus ja sellega seonduvad määrused.

Euroopa Liidu mahepõllumajanduse määrus: Nõukogu määrus (EMÜ) nr 2092/91 põllumajandustoodete mahepõllundustootmise ning põllumajandustoodete ja toiduainete puhul sellele viitavate märgiste kohta 24. juuni 1991. (Council Regulation (EEC) No

2092/91 of 24 June 1991 on organic production of agricultural products and indications referring thereto on agricultural products and foodstuffs)

Viited Euroopa Liidu määrusele 2092/91, seda täiendavatele õigusaktidele ja Eesti õigusaktidele ning nõuete selgituse tootjale leiab Taimetoodangu Inspektsiooni koduleheküljelt www.plant.agri.ee ja Põllumajandusministeeriumi koduleheküljelt www.agri.ee

Kontaktid

Põllumajandusministeerium
Mahepõllumajanduse büroo
Tel: 625 6215
e-mail: margot.pomerants@agri.ee
www.agri.ee

Taimetoodangu Inspeksioon
Mahepõllumajanduse osakond
Tel: 671 2637
e-mail: eve.ader@plant.agri.ee
www.plant.agri.ee

Põllumajanduse Registrate ja
Informatsiooni Amet (PRIA)
Tel: 737 1200
Faks: 737 1201
e-mail: pria@pria.ee
www.pria.ee

Veterinaar- ja Toiduamet
Tel: 605 1729
e-mail: heneli.lamp@vet.agri.ee
www.vet.agri.ee

Jõudluskontrolli Keskus
Tel: 738 7700
Faks: 738 7702
E-mail: keskus@jkkkeskus.ee
www.jkkkeskus.ee

Eesti Lambakasvatajate Selts
Lambakasvatus
Tel: 797 0924, 523 8902
e-mail: urmas.sellis@mail.ee
Kitsekasvatus
Tel: 5190 9121
e-mail: neeme.koorem@mail.ee

Eesti Maalamba Ühing
Tel: 520 5331
e-mail: maalammas@maalammas.ee
www.maalammas.ee

Ökoloogiliste Tehnoloogiate Keskus
Tel: 742 2051, faks: 742 2746
e-mail: merit@ceet.ee
www.ceet.ee

Eesti Mahepõllumajanduse Sihtasutus
Tel: 522 5936
e-mail: airi.vetemaa@mail.ee

TÜ Eesti Maheliha
Tel: 5656 6489
e-mail: maheliha@hot.ee

Eesti Biodünaamika Ühing
Tel: 514 8842
e-mail: karin@leho.ee

Trükise koostas Ökoloogiliste Tehnoloogiate Keskus, 2005